

УДК 811.111'42:305:141.78

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2019.26.181447>

О. А. Бабелюк,

*д-р філол. наук, проф.,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
професор кафедри іноземних мов та перекладознавства;*

А. А. Марчишина,

*д-р філол. наук, доц.,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
доцент кафедри англійської мови*

КОНЦЕПЦІЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ТЕКСТІ: ВАРІАЦІЇ НА ТЕМУ САМОТОТОЖНОСТІ

Статтю присвячено висвітленню проблематики ідентичності у постмодерністських текстах. Схарактеризовано філософське підґрунтя й методологічний базис постмодернізму як світоглядного напрямку та його вплив на параметри мовного відображення ідентичності особи. Проаналізовано підходи до вивчення ідентичності як соціокультурного феномену й текстового конструкту, з'ясовано особливості вербалізації різних аспектів самототожності індивіда у їхній множинності й цілісності.

Ключові слова: гендер, ідентичність, постмодернізм, постмодерністський текст, соціокультурний феномен.

Постановка проблеми. Концептуальне осмислення ідентичності відбувалося у кожен історичний період з огляду на політичний, соціальний та культурний дискурс. Вмотивоване тлумачення самототожності опирається на чинну епістему, рівень розвитку національно-мовної спільноти та статус мовця-індивіда в ній. Розмаїття ж інтерпретацій ідентичності доцільно пояснювати її багатоаспектною природою та наукових підходом, в межах якого здійснюється дослідження.

Мета цієї статті – окреслити розуміння ідентичності та її мовне означування в постмодерністському тексті.

Завдання: висвітлити погляди на поняття ідентичності в соціогуманітарній царині знань; схарактеризувати тлумачення та проілюструвати відображення ідентичності в постмодерністських текстах.

Аналіз досліджень проблеми. Серйозне теоретичне й емпіричне дослідження проблеми ідентичності розпочалося в 1980-і роки ХХ століття. Поняття самості, его (ego), Я-концепції, образу «Я», self, які існували до того часу, в цей період зазнають уточнень, доповнень, нових інтерпретацій, а інколи й цілковитого заперечення.

Сутність та специфіка поняття *ідентичності* визначається ракурсом її дослідження. Так, *антропонімічна ідентичність* мовної особистості розглядається в

площині прагматики та ономастики в поєднанні з лінгвокультурологією (С. Гарагуля). Дослідники *комунікативної ідентичності* користуються здобутками прагматики, гендерної лінгвістики, дискурсології, лінгвокультурології, лінгвістики тексту та психолінгвістики (О. Горошко, М. Макаров, М. Школова, Г. Яворська). *Культурну ідентичність* (М. Martin) розглядають у вузькому сенсі (як приналежність до конкретної національної культури) або широкому (як глобальну ідентичність, концепцію «глобального культурного супермаркету» [11, с. 9] (G. Mathews), Д. Шевчук). *Лінгвокультурну ідентичність* аналізують крізь призму лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, дискурсології й психолінгвістики (Н. Герман, Л. Гришаєва, Я. Цурикова та ін.), а *етнокультурна* – базується на досвіді етнопсихолінгвістики, лінгвокультурології, лінгвоконцептології, когнітивної лінгвістики, дискурсології та міжкультурної комунікації (О. Селіванова), що безпосередньо пов'язано з процесом формування етнокультурної свідомості (Ф. Бацевич, С. Волинець). *Соціокультурна ідентичність* ретранслює цінності, норми, рольові настанови й поведінкові моделі в умовах культурно-мовної традиції певної спільноти (Л. Біловус, А. Кургузов). *Національна ідентичність* (З. Бауман, А. Кулик, І. Лисий, М. Мартін, З. Мах, І. Пясковський, Е. Д. Сміт) утілює етнічну автентичність та вкорінення в історію й традицію буття своєї нації. Національна ідентичність – амбівалентна, оскільки існує у вимірах «Я-суб'єкта» і «МИ-суб'єкта», яких об'єднує «критерій тяглості в культурних змінах, критерій самості культури, критерій традиційності як вірності спільнотній ієрархії цінностей» [2, с. 51]. *Етнічна ідентичність* мислиться вужче, ніж національна, і визначається походженням від предків та народженням індивіда від його батьків і прабатьків (Е. Сміт, Дж. Хатчінсон). У цьому ж ключі виділяють також множину ідентичностей (*родових, територіальних або регіональних, соціоекономічних (класових), релігійних, етнічних, національних*) [5, с. 13–17].

Виклад основного матеріалу дослідження. В силу своєї теоретико-методологічної платформи, постмодернізм завжди поєднував ознаки філософського осмислення дійсності, світоглядного ракурсу та літературно-художньої течії. За визначенням одного із основоположників постмодерну Ж.-Ф. Ліотара, «постмодерн – це стан знання в сучасних найбільш розвинених суспільствах. Стан культури після трансформацій, яких зазнали правила гри в науці, літературі й мистецтві наприкінці ХІХ ст.» [1, с. 9]. Відображення культурних цінностей та соціальних принципів у вербальних творах розширює як вузько філософське, так і белетристичне розуміння постмодернізму й дозволяє тлумачити його як спосіб мислення, що знаходить вияв у формуванні базових категорій суспільної взаємодії, до яких зараховуємо ідентичність.

Для епохи постмодернізму знаковим є прагнення позбутися правил, поставивши під сумнів будь-яку впорядкованість і давши можливість виявити абсурд цінностей. Це пояснює розмитість традиційно окреслених параметрів ідентичності, адже постмодерністська епістемологія пропонує ще одну спробу пізнати світ, а в ньому – себе. Пошук ідентичності стає життєвою потребою для становлення та гармонізації власної сутності в хаосі навколишнього постмодерного світу.

Заявлені постмодерністською методологією принципи «акцентування ролі випадкових флуктуацій і нестабільності у процесі породження якісно нових, непередбачуваних станів систем, що розвиваються» [4, с. 131] проектується й на таку складноструктуровану систему, як ідентичність. Постмодерністське уявлення про глобалізовану людину, космополіта передбачає звільнення від спадку моралі традиційної ідентичності й провокує зміну ментальності, толерування вільного вибору

ідентичності. Побутування демократичного устрою в багатьох суспільствах та розповсюдження цінностей особистих свобод відчинили «скриньку Пандори» – індивіди, що почувалися некомфортно в приписаній їм суспільством ідентичності, заговорили про свою «проблему» й розпочали пошуки її вирішення.

Постулювання багатоманітності на шкалі особистісного вибору, множинність «я» [6, с. 18] плюралізують смисл постмодерністського тексту, розшаровують оповідь, децентрують її змістові акценти, розмивають узвичаєні ціннісні орієнтири. Втіленням такої реконструкції традиційних доміантних текстових складників є текстуалізована ідентичність, омовлена різнорівневими мовними одиницями. «Хаотичність» постмодерністського тексту, пермутація (змішування) фактичного й фіктивного [3, с. 284–285] відбилися на мозаїчності, колажності ідентичності та відсутності єдиної, ключової стрижневої риси, що дозволяє ідентифікувати індивіда як такого, що є представником певного класу осіб із чітко визначеними категоріальними ознаками. Ідентичність в постмодерністському тексті постає різноаспектною сутністю. Вона відображається з позицій статі, психологічності, зовнішності, фаху, соціального статусу, віку, освіченості, гендеру, сексуальності, матримоніальності, комунікабельності тощо. Осмислення феномена ідентичності потребує врахування специфіки контексту, в якому актуалізується її семантика. Вербалізація цього об'єкта залучає широкий діапазон мовних засобів, що покликані ретранслювати закладений мовцем (автором) зміст аналізованого поняття.

Постмодерністське тлумачення ідентичності відходить від примату біологічної сутності над її соціокультурним конструюванням. Наприклад, соціологічні дослідження щодо виникнення й розповсюдження хвороб схильні «трактувати біологію як соціально нейтральну і вибудовуватися на припущенні, що природжені біологічні відмінності між чоловіками й жінками є або мінімальними, або такими, що не мають значення» [7, с. 747].

Біологічна стаття традиційно передбачає певні риси характеру й спосіб суспільної інтеракції, що знаходить вияв у стереотипах. Зокрема, дослідження Е. М. Отт засвідчило, що потрапляючи у несиметричну з точки зору кількісного представництва за статтю службову ситуацію, позиції чоловіків і жінок будуть відрізнятися саме в силу стереотипного бачення. Дослідниця пояснює відмінності в термінах казкових героїв: незначна кількість чоловіків у жіночому середовищі перетворює їх на принців (crown-princes), а кілька жінок на тлі переважно чоловіків-колег опиняються в статусі Попелюшки (Cinderellas) [12, с. 54].

Вплив глобалізаційних процесів на ідентичність позначився таким чином, що вона втратила неповторність, загубилась у вирі уніфікаційних тенденцій на кшталт «унісекс». М. Ескудеро-Аліас назвала таке суспільство «царством культурної невидимості» (realm of cultural invisibility) [9, с. 2]. Пошук себе, самототожності, як реакція на нівелювання оригінальності, не заставив себе довго чекати і подекуди набрав дивовижних, несподіваних, а для певного кола осіб – очікуваних обрисів. Зокрема, на хвилі постмодернізму як розщеплення усталеного порядку речей з'явилась нова ідентичність – квір, що визначається як «опір категоріям та ярликам ідентичності» [9, с. 12]. Новітня ідентичність розщепила стереотипно нерозривну єдність таких ідентифікувальних категорій, як стать, гендер та сексуальність.

Досліджуючи текстове втілення статі, гендеру й пов'язаними з ними стереотипними соціальними ролями, Е. Сіксу констатує, що таке оприявлення є необхідною умовою для того, щоб змінити усталений status quo:

Woman must write her self: must write about women and bring women to writing, from which they have been driven away as violently as from their bodies – for the same reasons, by

the same law, with the same fatal goal, woman must put herself into the text – as into the world and into history – by her own movement [8, с. 879].

Саме текст виступає тим «консервантом», який зберігає ідентичність певного історичного періоду. Нестійкість стереотипізованих рис ідентичності дослідниця пояснює тим, що вони існують лише в межах «історико-культурного обмеження» (historico-cultural limit), і зміна історичної, соціальної, культурної, політичної парадигми невідворотно спричинює трансформацію ідентичності. Е. Сіксу не самотна у своїх припущеннях. Адже за відповідних історичних та культурних умов гей/лесбійська ідентичність вийшла із маргінесу суспільного дискурсу та оприявила й «легітимізувала» себе наприкінці ХХ ст.:

*It should come as no surprise that the notion of an essential gay/lesbian identity, fraught with multiple specifications, is **historically and culturally contingent*** [15, с. 66].

Розповсюдження постмодерністського світогляду уможливило публічне декларування власної гендерної ідентичності, що одразу отримало назву «камінг-аут» (coming out), яка поширилася й на інші аспекти ідентичності, що здобули шанс на оприлюднення у зв'язку із зміною соціокультурної парадигми. Автори процитованого фрагмента називають внутрішнє відчуття своєї ідентичності «автентичною самістю» (authentic self [15, с. 67]), а лібералізовану можливість її появи та відображення в тексті, замість стереотипних образів, вважають виходом індивідуальних наративів із культурно зумовлених: “*individual narratives are dislocated from the cultural narratives*” [15, с. 68].

Антропоцентричний принцип аналізу наукових фактів та посилення уваги до людини в центрі досліджень, людини як антропоцентру тексту спрямовує увагу на вербалізацію особистості в усіх її можливих виявах. Так, людське тіло як невід’ємний складник ідентичності, набуває ознак текстового конструкту й функціонує як вагомий чинник текстової особистісної характеристики. Постмодернізм вивільняє тіло від сором’язливої епізодичності, якою зазвичай наділялася тілесність, поступаючись відтворенню рис характеру, ідеологічності, національно-культурних рис персонажа/особи в тексті. Саме на необхідність врахування тіла як реальної субстанції буття людини у метафізичній науковій дискусії вказує Е. Сіксу:

We’ve been turned away from our bodies, shamefully taught to ignore them, to strike them with that stupid sexual modesty; we’ve been made victims of the old fool’s game: each one will love the other sex [8, с. 885].

Отже, як засвідчує цитата із статті “The Laugh of the Medusa”, що вже стала культовою у теорії фемінізму, розкріпачення тіла розширить особистісну свободу, зокрема, в аспекті того, яку стать (*sex*) можна кохати (*love*).

Зовнішність європейської жінки середини ХХ ст. є впізнаваною за певними елементами одягу. У наведеному нижче фрагменті такими є білий капелюшок зі стрічкою та пластиковими скляними вишеньками (a white hat sashed with glass cherries), мантилья, накинута на голі плечі (mantilla over bare shoulders), яскраво зелена сукня з декольте (a bright green, décolleté dress) і високі, хоч і не завжди зручні, підбори (high heels):

*While in the meantime Lucille Kafkalis was standing exactly as she’d been told, half in and half out of the light, wearing **a white hat sashed with glass cherries, a mantilla over bare shoulders, a bright green, décolleté dress, and high heels, in which she didn’t move for fear of falling*** [10].

Ідентичність зображується як комплекс взаємозумовлених ознак, зміна однієї з яких неодмінно спричинює трансформацію усієї структури. Такі модифікації потрапляють у поле зору науковців і фіксуються науковими текстами відповідного

парадигмального спрямування. Це можна продемонструвати фрагментом статті із “*Journal of Social and Personal Relationships*”:

As husbands and wives enter older age, they leave the workforce, reduce their social connections, and devote greater time and energy to particularly salient relationships like their marriages. Therefore, the effect of marital quality on loneliness may be comparable for husbands and wives in later life [14, с. 117].

Представлені у цитованому фрагменті результати соціологічних досліджень окреслюють ідентичності чоловіка (*husband*) і дружини (*wife*) з точки зору віку (*age*), соціалізації (*social connections*), родинного статусу (*marriage*), фахової зайнятості (*workforce*). Зміна віку (*older*) зумовлює втрату робочого місця (*leave*), обмежує соціальні зв'язки (*reduce*) і позначається на сімейних стосунках (*devote greater time and energy*).

Ідентичність нашого сучасника/ці подається в тексті і як складноструктуроване поняття, і як вияв окремого аспекту буття індивіда. Так, у статті з он-лайн газети “*The Hamilton Spectator*” порушено проблему рівності статей у виборному органі:

One third of all candidates in the upcoming federal election are women. This is actually considered relatively good news for gender equality by Equal Voice, a non-partisan advocacy group aimed at increasing the participation of women in politics. That's because there has been a 1.5 percentage point increase in women candidates since the 2011 election. But clearly, as Equal Voice points out, we still have a long way to go. At that slow rate of progress, it will take another 11 federal elections – or 45 years – to reach gender balance on the ballot.

Why does it matter? Quite simply because half of the population is women. A democracy that fairly represents the interests of all people must be a truly representative democracy. If half of the voters are women, so too should half the candidates be women [13].

Автор викладає думку громадської організації, яка бореться за рівність жінок і чоловіків у представницькому органі. При цьому саме приналежність до певної біологічної статі є основним критерієм «гендерної рівності» (*gender equality*). Спрощене розуміння гендеру (як абсолютного синоніма статі) призводить до спрощеного розуміння «представницької демократії» (*representative democracy*). Надане пояснення вражає простотою: оскільки половина населення є жінками за статтю, то й кандидати у такій же кількості мають бути біологічними жінками. Відповідно до змісту тексту, ключовим критерієм ідентичності кандидатів на виборах, як і виборців, є їхня біологічна стать. У такий спосіб соціальна роль громадянина детермінована біологічними ознаками, що стереотипно передбачає певні психологічні, розумові, світоглядні характеристики.

Висновки. Як засвідчив аналіз постмодерністських текстів, відтворена в них гендерна ідентичність втілює певну історико-соціально-культурологічну формулу, в якій перетинаються стереотипні й новітні філософські, естетичні, моральні системи. Розширення меж особистісної свободи унаслідок світоглядних зрушень постмодернізму, руйнування усталених канонів суспільного співжиття й появи розмаїття ідентифікувальних ознак набувають вербалізованої форми і постають із текстового простору як самостійні сутності, у яких впізнаємо своїх сучасників.

Література

1. *Лиотар Ж.-Ф.* Состояние постмодерна. Москва : Ин-т эксперим. Социологии; СПб. : Алетейя, 1998. 159 с.

2. Лисий І. Я. Концепт національної ідентичності в дослідженнях культури. *TERTIUM NON DATUR: Проблема культурної ідентичності в літературно-філософському дискурсі XIX–XXI 9ро.* Київ : НаУКма, 2014. С. 40–52.

3. Палій О. П. Поетика постмодерністського роману (до теоретичних аспектів). *Літературознавчі студії.* 2013. Вип. 39(2). С. 278–288.

4. Сильницький Г. Г. Постмодернізм и синергетика : два 9робле к проблеме возникновения нового. *Известия Смоленского госуд. Ун-та.* 2008. № 1. С. 115–131.

5. Сміт Е. Д. Національна ідентичність. Київ : Основи, 1994. 223 с.

6. Стуліна М. В. Німецький постмодерністський дискурс: лінгвоконцептуальний і лінгвопоетичний аспекти : автореф. 9роб. ... 9робл. 9робле. наук: 10.02.04 «Германські мови». Одеса, 2011. 20 с.

7. Bird C. E., Rieker P. P. Gender matters: an integrated model for understanding men's and women's health. *Social Science & Medicine.* 1999. N 48(6). P. 745–755.

8. Cixous H. The Laugh of the Medusa. *Signs.* 1976. Vol. 1. No. 4. P. 875–893.

9. Escudero-Alias M. Long Live the King : A Genealogy of Performative Genders. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2009. 225 p.

10. *Eugenides J.* Middlesex. URL: http://royallib.com/book/Eugenides_Jeffrey/Middlesex.html (дата звернення: 10.12.2016).

11. Mathews G. Global culture/individual identity: searching for home in the cultural supermarket. London : Routledge, 2000. 228 p.

12. Ott E. M. Effects of the Male-Female Ratio at Work: Policewomen and Male Nurses. *Psychology of Women Quarterly.* March 1989. N 13. P. 41–57.

13. Stepan Ch. The Spectator's View: No gender equality until 2060? *The Hamilton Spectator.* Oct 17, 2015. URL : <https://www.thespec.com/opinion-story/5964990-the-spectator-s-view-no-gender-equality-until-2060/>

14. Stokes J. E. Marital quality and loneliness in later life: A dyadic analysis of older married couples in Ireland. *Journal of Social and Personal Relationships.* 2017. Vol. 34 (1). P. 114–135.

15. Tilsen J., Nylund D. Resisting normativity: Queer musings on politics, identity, and the performance of therapy. *The International Journal of Narrative Therapy and Community Work.* 2010. № 3. P. 64–70.

References

1. Lyotard, J.-F. (1998), *The Postmodern Condition [Sostojanie Postmoderna]*. Institut eksperim. sotsiologii, Moscow; Aleteja, SPb, 159 p.

2. Lysyi, I. Ja. (2014), *The concept of national identity in cultural research [Kontsept natsionalnoi identychnosti v doslidzhenniah kultury]*, TERTIUM NON DATUR: Problema kulturnoi identychnosti v literaturno-filosofskomu dyskursi XIX–XXI st., NaUKma, Kyiv, pp. 40–52.

3. Palij, O. P. (2013), *Poetics of postmodernist novel (to theoretical aspects) [Poetyka postmodernistskoho romanu (do teoretychnykh aspektiv)]*, Literaturoznavchi studii, Vyp. 39(2), pp. 278–288.

4. Silnitskii, G. G. (2008), *Postmodernism and synergetics : two approaches towards the problem of appearance of the new [Postmodernizm i sinergetika : dva podkhoda k 9roblem vzniknovenija novogo]*, Izvestija Smolenskogo gosud. un-ta, Smolensk, № 1, pp. 115–131.

5. Smith, E. D. (1994), *National Identity [Natsionalna identychnist]*, Osnovy, Kyiv, 223 p.

6. Stulina, M. V. (2011) *German postmodernist discourse : linguo-conceptual and linguopoetic aspects* [Nimetskyi postmodernistskyi dyskurs : linhvokontseptualnyi i linhuopoetychnyi aspekty], Odesa, 20 p.
7. Bird, C. E., Rieker P. P. . Gender matters: an integrated model for understanding men's and women's health // *Social Science & Medicine*. 1999. No. 48(6), p. 745–755.
8. Cixous, H. The Laugh of the Medusa. *Signs*. 1976. Vol. 1. No. 4, p. 875–893.
9. Escudero-Alias, M. *Long Live the King : A Genealogy of Performative Genders*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2009. 225 p.
10. Eugenides, J. Middlesex. URL: http://royallib.com/book/Eugenides_Jeffrey/Middlesex.html.
11. Mathews, G. *Global culture/individual identity : searching for home in the cultural supermarket*. London : Routledge, 2000. 228 p.
12. Ott, E. M. Effects of the Male-Female Ratio at Work : Policewomen and Male Nurses // *Psychology of Women Quarterly*. March, 1989. No. 13, p. 41–57.
13. Stepan, Ch. The Spectator's View: No gender equality until 2060? // *The Hamilton Spectator*. Oct 17, 2015. URL: <https://www.thespec.com/opinion-story/5964990-the-spectator-s-view-no-gender-equality-until-2060/>.
14. Stokes, J. E. Marital quality and loneliness in later life : A dyadic analysis of older married couples in Ireland // *Journal of Social and Personal Relationships*. 2017. Vol. 34 (1), p. 114–135.
15. Tilsen, J., Nylund, D.. Resisting normativity : Queer musings on politics, identity, and the performance of therapy // *The International Journal of Narrative Therapy and Community Work*. 2010. No. 3, p. 64–70.

О. А. Бабелюк,

*Львовский государственный университет безопасности жизнедеятельности,
кафедра иностранных языков и переводоведения;*

А. А. Марчишина,

*Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко,
кафедра английского языка*

КОНЦЕПЦИЯ ГЕНДЕРНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В ПОСТМОДЕРНИСТСКОМ ТЕКСТЕ: ВАРИАЦИИ НА ТЕМУ САМОТОЖДЕСТВА

Статья посвящена представлению проблематики идентичности в постмодернистских текстах. Охарактеризованы философские основы и методологический базис постмодернизма как направления мировоззрения и его влияние на параметры языкового отображения идентичности личности. Проанализировано подходы к изучению идентичности как социокультурного феномена и текстового конструкта, установлены особенности вербализации различных аспектов самотождества индивида в их множественности и целостности.

Ключевые слова: гендер, идентичность, постмодернизм, постмодернистский текст, социокультурный феномен.

O. A. Babelyuk,

*Lviv State University of Life Safety,
Department of Foreign Languages and Translation;*

A. A. Marchyshyna,

*Kamianets-Podilskiy Ivan Ohienko National University,
Department of the English Language*

GENDER IDENTITY CONCEPTION IN POSTMODERNIST TEXT: VARIATIONS OF SELFNESS

The study of gender identity used to have different biases in every historical period in varied political, social and cultural discourses. The present paper considers identity understanding and verbal means of its presentation in the texts of postmodernist period.

Semantics of identity depends on the approach of its investigation, therefore scholars deal with such varieties as *anthroponymic, communicative, cultural, linguocultural, ethnic, national, social, gender* etc. identities. Postmodernism as a theoretical and methodological basis of treating reality has penetrated into linguistic interpretation of language facts. Postmodernist identity is a multifaceted entity possessing a complex and coherent structure. Postmodernism promotes novel principles of a person's depicting in a text breaking the stereotypes and introducing new parameters of a human being description in a text. Such identity components as sex, gender, sexuality, formerly forbidden by social values and morals, appear in broad societal spheres and start being verbalized as inherent thus proper characteristics. The phenomenon known as 'coming-out' liberated numerous varieties of new identities.

In a postmodernist text, identity is examined from such its aspects as sex, psychology, appearance, profession, social and matrimonial status, age, education, sexuality, communicativeness, race, nationality and many others. Its contents comprises both stereotypical and new ethical and moral systems. Postmodernist texts reproduce such identity images where our coevals are easily recognized.

Key words: gender, identity, postmodernism, postmodernist text, socio-cultural phenomenon.